

BİLİM OTOKRASİ GERÇEĞİNİ ÖRTEN KILIF OLABİLİR Mİ?

Mehmet Ruhi DEMİRAY*

Öz: Bu çalışma, COVID-19 Pandemisi sürecinde bilimin ve bilim insanlarının iktidarlar tarafından otokratik politika ve uygulamalarına meşruiyet kazandırmak için kullanıma çabalama ilişkisine ilişkin bir eleştiri ortaya koyuyor. İlk, siyasal iktidar ve bilim arasındaki ilişkinin hem kavramsal hem de tarihsel boyutlarını dikkate alan genel bir bakış sunuyor. Ardından, COVID-19 Pandemisi sürecinde küresel ölçekte yaşanan olduğumuz siyasal ve hukuksal gelişmeleri inceliyor ve pandeminin siyasal iktidarlar tarafından otokrasie kayışın derinleştirilmesi için bir olağanüstü mazeret olarak değerlendirildiği saptamasında bulunuyor. Son bölümde ise iktidar ve hakikat arasındaki ilişkinin siyasal rejimler tarafından farklı biçimlerde kuruluşuna dair karşılaştırmalı bir çözümleme işığında, ancak olgusal hakikatin saklanması ve yadsınması ile var olabilen otokrasilerin, olgusal hakikatin sözcüsü ve koruyucusu olan bilim tarafından tasdik edilme çabalarının beyhude olduğu iddiası savunuluyor.

Anahtar sözcükler: bilim, COVID-19 pandemisi, hakikat, otokrasie, siyasal iktidar

Is It Possible for Science to Be the Veil of the Fact of Autocracy?

Abstract: This paper critically examines the attempts to use science and scientists as buttress for legitimacy of the political power by autocrats. First, it provides a general overview of the relation between political power and science, taking into consideration both its conceptual and historical aspects. Then, it analyses the political and legal developments we have been experiencing during the COVID-19 Pandemic on a global scale, raising the contention that political powers have been using the Pandemic as an extraordinary excuse for deepening their shift towards autocracy. In the final part, the paper will claim, in the light of a comparative analysis of the relations between political power and truth in different forms of political regimes, that autocrats seek vainly a buttress for their regimes in science precisely because autocracies can exist only by veiling and negating the factual truth while science is the advocate of the factual truth.

Key words: autocracy, COVID-19 pandemic, political power, science, truth

Giriş

Siyasal iktidar ile bilim ve bilim insanları arasındaki ilişki hem kavramsal hem de tarihsel düzlemde karmaşık bir nitelik gösterir. İnsanlık tarihi boyunca değişik mekan ve zamanlarda bu ilişki bazen gerilim, bazen karşılıklı bağımlılık, bazen tek taraflı belirlenim, bazen de görece kayıtsızlık veya görece özerklik nitelermelerine uygunluk gösterebilir. Diğer yandan, modern dönem söz konusu olduğunda, bilim ve siyasal iktidar ilişkisine dair bazı temel belirlemeler yapmak mümkün gözüküyor.

Modern dönem öncesi "geleneksel" olarak tanımlayabileceğimiz siyasal-toplumsal oluşumların temel niteliklerinden birisi, siyasal iktidarın kendisine meşruiyet sağlayan bir mitsel-dinsel dünya görüşü dayanağında sürdürülmesi yani dinin siyasal hakimiyetin sürdürülmesinde/yeniden-üretmesinde oynadığı esaslı roldür. "Dünyevileşme" ya da "dünyanın büyüden arınması" olarak tanımlanan süreç ise, modern toplumların hiyerarşik/asimetrik güç

ilişkilerine meşruiyet sağlayacak dinsel payandaları yitirmiş oldukları anlamına gelir (Habermas, 2004). Bilim ve bilim insanları, dinin siyasal-toplumsal dünya içerisindeki başat rolünün sönümlenmesinde ve geri çekilişinde önemli bir aktör olarak ortaya çıkmıştır. Öyle ki modern dönemde, dinin/metafiziğin boşalttığı koltuğu – siyasal iktidarı takdis eden ve yer yer de sınırlayan yetke olma konumunu – bilim alıyor olduğunu ya da alması gerektiğini öne süren yaklaşımlar ortaya çıkmıştır.¹

Bilimin din ile – en azından kurumsallaşmış din ile – olan gerilimli ilişkisi tabii ki de onun modern-seküler iktidarlarla olan ilişkisinin çatışmadan azade olduğu anlamına gelmiyordu. Modern ulus-devlet, kendisine itaati vaaz eden dogmaların takdis edici gücünden mahrum kaldığı ölçüde, varlığını devam ettirebilmesini (bekasını) münhasıran güçlü olmasına borçlu olacaktı; güçlü ve etkili olabilmesi için de bilim, daha doğrusu bilimin aslında yan ürünü

*Dr., KODA (Kocaeli Dayanışma Akademisi), (ORCID No: 0000-0003-4125-5037)

Geliş Tarihi / Received : 04.12.2020

Kabul Tarihi / Accepted : 21.02.2021

olan teknoloji elzem hale gelmişti. Bu nedenle, modern ulus-devletin yükselişi aslında üniversitelerin de siyasal-toplumsal yaşamdaki rolünün yükselişini beraberinde getiriyordu.² Amaç devlete hizmet edecek üstün nitelikli mühendisler, hekimler, sivil ve askeri bürokratlar yetiştirmek olsa da üstün nitelik ancak özgür düşünme ve tartışma geleneğinin hakim olduğu özerk araştırma kurumları sayesinde elde edilebilirdi. Daha açık bir ifadeyle, basitçe bir yüksek okullar toplamı olmanın ötesinde, doğrudan siyasal iktidardan buyruk ya da direktif almak bir yana onun olası sansüründen muaf, özerk bir araştırma ve eğitim kurumu olarak üniversite fikri etkili hale geliyordu.³

Dolayısıyla, 18.yy'dan itibaren Batı'da siyasal iktidar ve bilim arasında hiç de kolay olmayan bir ilişki kurulmuştu. Siyasal iktidarlar, bilgi ağacının meyvelerini toplayabiliyorlardı ama bunu ancak bilimin özerkliğini tanıdıklarında yapabiliyorlardı. Aksini yapmak, bilimi ve bilim insanlarını kontrol altına almak, altın yumurtlayan tavuğu boğmak riskini beraberinde getiriyordu. Siyasal iktidarlar, elbette bilim insanlarını ve üniversiteleri başı boş bırakmamışlardı, ama kontrol mekanizmalarını toplumsal yaşamın diğer alanları ile karşılaştırıldığında daha dolayımli ve nazik hale getirmişlerdi.

Fiili düzlemde bilimin ve üniversitelerin özerkliğinin ancak görel ve hep duruma bağlı (provizyonel) olma kaydıyla tanınmış bir özerklik olduğunu gözardı etmemek önemlidir. Bilimin ve üniversitenin iddiası, kişisel ve grup çıkarlarının etkisinde kalmaksızın toplumun genelinin ve insanlığın çıkarına olacak biçimde gerçeğin (hakikatin) ortaya çıkarılması için uğraş vermek olmuş; bu anlamda bilim ve üniversite kendisini siyaset üstü bir düzlemde konumlandırmıştır. Tam da bu siyaset üstü olma iddiası, belirli kararları tartışma dışı kılmak ve belirli karar alanlarında kendisine yönelecek meydan okumaları önlemek isteyen siyasal iktidarların istismarlarına açık bir iddiaydı. Marcuse ve Habermas gibi Frankfurt Okulu'nun eleştirel kuramcılarının vurguladığı üzere, siyasal kararların ve karar alanlarının bilimsellik kılıfıyla siyasal niteliklerinin yadsınması, aslında kısmi (tikel) çıkarlar doğrultusunda işlevsel olanının evrensel kisvesiyle sunulmasına, bilim ve teknolojinin rasyonel olmaktan uzaklaşıp ideolojik bir nitelik almasına ve depolitizasyon diye tanımlanan olumsuz olgunun merkezine yerleşmesine neden olur (Marcuse, 1997; Habermas, 2004). Depolitizasyon, demokrasilerin teknokrasie kayış sürecine işaret eder.

Bilimin, siyasetin alanında söylemsel hakimiyet kazanması "depolitizasyon" ya da siyaset alanının istila edilmesi anlamına gelir. Bilimin ya da metafizik bir öğretinin yanlış kanı ve görüşlerin önünde boyun eğmesi gereken tek bir hakikat/gerçeklik olduğuna dair iddiaları, siyasal alanı kökünden kurutma tehdidini içerir. Hannah Arendt'in etkileyici bir biçimde ortaya koyduğu üzere, siyaset kamuyu ilgilendiren bir konuda ortada bir kanılar/görüşler çoğulluğunu varsayar (Arendt, 2000). Siyaset, bu çoğul kanı ve görüşler arasındaki karşılıklı etkileşim sürecidir. Etkileşim sürecinin olabilmesi bir ortak dünyanın varlığına; ortak dünyanın varlığı da belirli rasyonel ya da olgusal gerçeklerin – örneğin beş artı yedinin on iki olduğunun ya da yer kürenin yuvarlak olduğunun – kavranmış olmasına bağlıdır. Ortak gerçekler olmadan siyaset olamaz; ama siyasal bir sorun da doğrudan gerçeğe/hakikate havale edilerek çözülemez. Üzerinde ayrılık yaşanan bir konuda, taraflardan birisinin ahlaki, bilimsel, dinsel, estetik vs. hakikati öne sürmesi, aslında söz konusu olanın siyasal bir sorun olmadığını iddia etmek anlamına gelir. Bu iddiaya göre, sorunun çözümünü Kant ve Arendt'in "genişlemiş düşünce" ("enlarged mentality") olarak işaret ettikleri yaklaşımla en kapsayıcı ve en makul seçenek üzerinde bir mutabakat arayışı değil, belirli bir zorunluluğun tüm topluma kavratılması getirecektir (Arendt, 2000). Bu kavratma/belletme tabii ki de eşitlikçi bir düzlemde karşılıklı etkileşim biçimde değil hiyerarşik düzlemde buyurganlık (dikte etme) biçimde gerçekleşir.

Aslında, insanlık tarihinin her döneminde insanların içerisinde/üzerinde eylem gösterecekleri ortak bir dünyanın (kamusal dünyanın) tehdit edildiği ya da tehdit edildiğine dair bir algının etkili olduğu durumlarda bir yönetim metodu olarak *buyurganlık* (diktatörlük) ve bu metodun hakim olduğu rejim olarak *otokrasinin* baş gösterdiğini söylemek yanlış olmaz. Modern döneme özgü olan durum, bu dönemde diktatörlük ve otokrasi eğilimlerinin kendilerini bilimin halesiyle tasdik etmeye çalışmalarıdır. 20. yy'de daha belirgin olduğu söylenebilecek bu durum, 21. yy'in ilk çeyreğine damgasını vurmuş olduğunu söyleyebileceğimiz yeni otokrasi eğilimleri açısından da büyük ölçüde geçerlidir.⁴ Dahası, bilimin otokrasi yönelimli tutum ve siyasalar için meşruiyet kılıfı olarak kullanılması, COVID-19 Pandemi sürecinde daha da şiddetlenmiş ve tıbbi-sihhi bir biçim almış bulunmaktadır.

Aşağıda, ilkin COVID-19 Pandemi sürecinde küresel ölçekte yaşıyor olduğumuz siyasal ve hukuksal

gelişmelere bir genel bakış sunacağız. İkinci aşamada, bu gelişmelerin siyasal-anayasal rejimlerin dönüşümü açısından ne anlama geldiğini tartışacağız. Üçüncü aşamada ise iktidar ve hakikat arasındaki ilişkinin siyasal rejimler tarafında farklı biçimlerde kuruluşuna dair karşılaştırmalı bir çözümleme ışığında, ancak olgusal hakikatin saklanması ve yadsınması ile var olabilen modern otokrasilerin, olgusal hakikatin sözcüsü ve koruyucusu olan bilim tarafından tasdik edilme çabalarının beyhude olduğu iddiası savunulacaktır.

Olağanüstü bir mazeret: COVID-19 pandemisi

Bir yönetim metodu olarak buyurganlığın ve bu metodun hakim olduğu rejim modeli olan otokrasinin ideolojik söylemi, belirli bir hedefin bir insan topluluğunun temel amacı olarak benimsenmesi ön kabulü üzerine kurulur: hayatta kalma/beka hedefi. İdeal olarak, uygar/sivil yaşam geliştikçe bu hedefin bir insan topluluğunun esas hedefi olma konumunu kaybetmesi ve yerini özgür yaratım ya da varlığın kavranması, hayranlık veya saygı içerisinde takdir edilmesi gibi hedeflere yerini bırakması beklenir. Ama bu yerini bırakma, mutlak anlamda yok olma anlamına gelmez. En uygar toplumlarda dahi belirli momentlerde, hayatta kalmanın/bekanın temel amaç olarak tekrar gün yüzüne çıktığını gözlemleriz. Bu momentler olağanüstü durumlar ya da istisnai durumlar olarak görülür. Her ne kadar hangi durumun olağanüstü/istisnai durum olarak tanımlanacağı önceden bilinmesi mümkün olmayan bir konu olsa da,⁵ uygar toplumların tarihinde olağanüstü/istisnai durumları tetikleyen mahşerin dört atlısından bahsedilebilir: Afet, Salgın, Savaş ve Açlık.

İnsan toplulukları açısından hayatta kalma/beka sorununun öne çıkmasına neden olan mahşerin dört atlısı nedense hep merkezi iktidarı ve merkezi iktidar içinde de özellikle yürütmeyi güçlendirmenin bir nedeni olarak görülmüştür.⁶ Öyle ki Romalılar bu olağanüstü durumların yarattığı riskler ile mücadele etmek için özel bir uygulamayı Batı anayasal tarihine hediye etmişlerdi: Diktatörlük.⁷ Romalılar açısından olağanüstü durumlarda devreye giren dönemsel bir mekanizma olarak diktatörlük paradoksal bir nitelik taşıyordu: Cumhuriyeti kurtarmak için cumhuriyeti askıya almak. Diktatörlük, belirli bir tehlikenin bertaraf edilmesi amacıyla hızlı ve etkili önlem alabilmek ya da müdahale edebilmek için, cumhuriyetin olağan/normal işleyiş sürecini niteleyen dikkatlice birbirinden ayrılmış ve birbiriyle sınırlandırılmış siyasi-yasal güçler dengesinin ötesine geçen bir yetkenin belirli bir kişiye verilmesi

ve o kişinin eylemlerinin belirli bir süre denetimden muaf olması anlamına geliyordu. Mekanizmanın paradoksal niteliği, diktatörlüğün önünde sonunda – diktatör Jül Sezar eliyle – Roma’da cumhuriyetin yıkılıp yerine otokrasinin kurulmasına neden olmasında kendisini gösterir.

Şimdiye kadarki COVID-19 pandemisi (küresel salgını) sürecinin de genel tarihsel eğilim olarak mahşerin dört atlısının otokraziye kayış doğrultusunda uyarıcı madde işlev gördüğü teziyle uyumlu bir görüntü çizdiğini söylemek çok yanlış olmaz. Salgının ortaya çıktığı kabul edilen Aralık 2019’dan itibaren yerkürenin büyük bir bölümünde izlenen politikalara göz attığımızda, merkezi iktidarın (yani ulus-devletin) ve yürütme organının yükselişinin somut gerçek olduğu görünüyor. Özellikle şu örneklerin altını çizebiliriz: KHK’ler ile yönetmek (Macaristan); seçimlerin ertelenmesi (Polonya); güvenlik güçlerinin gözaltına alma yetkisinin genişletilmesi (İngiltere); hükümetin sınırları kapama yetkisinin genişletilmesi (İngiltere); mahkemelerin tatil edilmesi (İsrail); kamu otoritesine izne gereksinim duymadan vatandaşların gözetimi yetkisi verilmesi (İsrail); kamuoyunun yanlış bilgilendirilmesini önleme kanunları/kararnameleri aracılığıyla basın özgürlüğünün kısıtlanması (Bolivya ve Macaristan); protestoculara karşı şiddet kullanan güvenlik güçlerinin görüntülerinin yayınlanmasının yasaklanması (Fransa); ve de geçmişte muhalif ve protestocuların varlık gösterdiği kamusal alanların askerler/güvenlik güçleri tarafından zapturapt altına alınması (Şili).⁸

Bu örneklerin ortaya koyduğu olgu, COVID-19 Pandemisi sürecinde devlet iktidarının en azından şu dört noktada güçlendiği ve genişlediğidir:

1. Sınırları belirsiz bir gözetim yetkisi,
2. Sınırları belirsiz bir gözaltı yetkisi,
3. İfade özgürlüğü ve basın özgürlüğün belirgin biçimde daraltılması,
4. Toplanma ve gösteri özgürlüklerinin sınırlarının iyiden iyiye daraltılması.

Devlet iktidarının böylece güçlenmesi ve genişlemesi, sivil yaşamın, ekonominin ve siyasetin köklü biçimde yeniden yapılandırılması anlamına gelmektedir. Sonuç olarak, insan yaşamını ve kamu sağlığını korumak mazereti ile adını *sihhi buyurganlık* (*sanitary dictatorship*) olarak koyabileceğimiz bir eğilimin küresel ölçekte yükseldiği gözlemlenmektedir.⁹

Ülkelerin koşullarına ve siyasal kültürlerine koşut olarak, sıhhi buyurganlığın farklı form ve tonlar aldığı söylenebilir. Bazı ülkelerde daha gevşek bir form, bazı ülkelerde de daha total (sistemik) bir form söz konusu olabilir; gene bazı ülkeler de iktidarın toplumsal güdüleme (algı yaratma) için teknokratları (bilim insanlarını) kullanması ağırlıklıyken, bazı ülkelerde de tam tersine teknokratların siyasal iktidar üstünde galebe çalması ve kontrol gücü kazanması söz konusu olabilir.

Otokrasiye kayışın çözümlemesi

COVID-19 pandemisi ile mücadeleye sıhhi buyurganlık eğiliminin bulaştığı durumda, kaçınılmaz olarak yükselen kaygı 'buyurganlık içeren politika ve uygulamaların dönemsel/geçici mi yoksa kalıcı mı olacağı' kaygısıdır.¹⁰ Bu kaygı, aslında COVID-19 pandemisi patlak vermeden önce de otokrasilerin küresel ölçekte demokrasinin görece olarak sağlanmış (konsolide olmuş) olduğu ülkelerde dahi yükselmekte olduğu gerçeği dikkate alındığında şiddetlenmektedir. Literatürde, sağ-otoriteryanizm¹¹, aşırı-sağ popülizm ve yeni-faşizm gibi farklı isimlerle nitelendirilen bu eğilimleri çekişsiz biçimlerde sergileyen güçler 2019 Aralık'ı itibarıyla zaten, ABD, Brezilya, Macaristan ve Türkiye gibi ülkelerde iktidar pozisyonundayken; Almanya, Fransa gibi görece sağlanmış Kuzey Avrupa Demokrasileri de dahil olmak üzere başka ülkelerde de uzun vadede iktidar olma yolunda güç tahkim etmişlerdi. Söz konusu eğilimlerin her ülkede kendine özgü veçheleri olsa da, ulusal ve yerel özgünlüklerin ötesine geçen belirli ortak özellikleri vardır:

1. Devlet iktidarının tek elde toplanması ve pekiştirilmesi,

2. Temsili demokrasinin temel kurumlarına, özellikle de (en başta anayasa mahkemeleri olmak üzere) hukuk kurumlarına karşı tavır; onlara yöneltilen "seçkincilik", "yüksek siyaset" suçlamaları,

3. Kendilerini yozlaşmış ve entrikacı seçkinlere karşı halkın gerçek iradesinin ifadesi olarak görmek/sunmak,

4. Dost-düşman ayrımı üzerine kurul bir siyaset anlayışı,

5. Halkın kutuplaşması ve duygusal seferberliği (*mobilisation*) üzerine kurulu bir siyasal strateji,

6. Azınlık ve yabancı (eğer belirgin bir sığınmacı ve mülteci varlığı söz konusuysa özellikle onlara yönelmiş) düşmanlığına dayalı dışlayıcı milliyetçilik.

Bu özellikler aslında 20. yy'de insanlığın başına büyük felaketler getirmiş olan faşist ve totaliteryan akımları da tanımladıkları için önemli bir tartışma günümüzde yükselen akımların ne ölçüde faşist ya da neo-Nazi hareketler olarak değerlendirilebileceklerine dairdir. Örneğin, günümüzün sağ-otokrasi talep eden hareketlerinin Almanya'daki paradigmatic örneği olarak görülebilecek *AfD* (*Alternative für Deutschland*) üzerine odaklanan Wilhelm Heitmeyer, söz konusu hareketlere ilişkin olarak, resmi bir ulusal önderlik kurumunun, paramiliter oluşumların ve de açık bir şiddet kültürünün yokluğu nedeniyle onların geçmişin faşist ve Nazi hareketlerinden ayrıldığını ifade eder (**Heitmeyer, 2018**). Kuzey Avrupa ülkelerinin ve özellikle ikinci dünya savaşından sonra Almanya'nın anayasalarında faşizme ve Nazizm'e karşı öngörülen savunma mekanizmaları gözönüne alındığında, *AfD* gibi hareketler açısından söz konusu olumlu noksanlıklar gerçekten ilkesel tutumlara mı yoksa stratejik zorunluluklara mı yorulmalı konusunun oldukça tartışmalı olduğunu not etmek gerekir. Ayrıca, Kuzey Avrupa'nın dışına çıkar çıkmaz, örneğin Macaristan ve Türkiye gibi ülkelerde, hakim pozisyona gelen otokrat hareketler açısından bu noksanlıkların var olup olmadıkları konusu hiç de belirgin değildir.

Otokratik taleplerin ve bu talepler doğrultusunda otokratik kayışın anlamının daha açık biçimde kavranabilmesi için devlet rejimlerinin sınıflandırmasına çok kısaca bir göz atmak yararlı olabilir. Devlet rejimlerin sınıflandırmasında en temel ayrım anayasal devletler (*constitutional states*)¹² ve otokrasiler arasında yapılacak ayrımdır.¹³ Anayasal devletler, iktidarı elinde tutan aktörlerin eylem ve uygulamaların

Tablo 1. Anayasal rejimler ve otokratik rejimler ayrımı

Anayasal rejimler	Otokratik rejimler
1. Vatandaşların birbirlerinden ve de iktidarı elinde tutan aktörlerden riayet talep edebilecekleri ortak kurullar (hukuk kuralları ve haklar) çerçevesinde yönetim anlayışı vardır.	1. Muktedirlerin keyfi kararlarıyla (emir, ferman ve hükümlerle) şekillenen yönetim anlayışı vardır.
2. Siyasal iktidarın güçler ayrılığı ilkesi çerçevesinde sınırlandırılmış ve denetleniyor olması söz konusudur.	2. Gücü tek bir elde toplama ve mutlaklaştırma (absolutizm) eğilimi vardır.
3. Ortak kurulların varlığı temelinde kurulan simetrik (eşitlikçi) siyasal düzlem vardır.	3. Siyasal-kamusal alanın hiyerarşik yönetsel mantık tarafından kurutulmuş olması söz konusudur.

bu aktörlerin keyfiyetinde olmayan kurallar (hukuk kuralları) tarafından belirlenmiş ve sınırlanmış olduğu rejimleri ifade ederler. Otokratik rejimler ise tam tersine iktidarın meşru biçimde uygulanabileceği kapsam ve içeriğin belirlenmiş ve sınırlanmış olmadığı, dolayısıyla da iktidarı kullanan aktörlerin keyfiyetine bırakılmış olduğu rejimleri ifade eder. Anayasal ve otokratik rejimler arasındaki temel farklılıklar Tablo 1’de maddeler halinde sunulmuştur:

Otokratik rejimlerin de kendi içlerinde iki temel kategoriye ayrıldığı söylenebilir. Bir tarafta statik otokrasiler diğer tarafta dinamik otokrasiler sözkonusudur. Statik otokrasiler hiyerarşik bir düzeni korumak, ayakta tutmak üzere kurulmuş rejimlerdir. Muktedirler bunu hiyerarşik düzenin alternatifinin kaos olduğuna dair bir ideolojik inanç ile ya da basitçe tahakkümlerini korumak ve sürdürmek gayesiyle yapıyor olabilirler. Her iki durumda da ebedi bir hakikat (normatif hiyerarşik bir düzen ya da daimi bir güç/iktidar mücadelesinin toplumsal dünya açısından “şeylerin doğasına” tekabül ettiği anlayışı) ve bu hakikat çerçevesinde kamusal yaşamı (gerçek anlamda siyasal olanı) durağanlaştırma çabası, sözümona sükunet arayışı sözkonusudur. Dinamik otokrasiler ise kurulmuş bir hiyerarşik düzeni ve bu düzenin kendisinden türediği bir hakikati korumak üzere değil, bu düzeni ve onun hakikatini yaratma amacı üzerine kurulmuş rejimlerdir. Aradıkları şey, kendilerine göre güçsüz olanın ayıklanıp son bulması demek olan tarihin devinim sürecinin olabilirdiğince hızlı ilerlemesidir. Sükunet yerine güçsüz olanı silip süpürecek bir anafor yaratma amacındadırlar. Otokrasilerin, statik ve dinamik formları arasındaki temel ayrımları Tablo 2. maddeler halinde ifade etmektedir:

Otokrasinin altın kuralının, korku halinin yaygınlaştırılmasının güçlü iktidar arzusuna yol açacağı olduğu dikkate alındığında, milyarlarca insanı ani gelen bir ölüm korkusu altına sokan COVID-19 pandemisinin

otokrasie kayışı güçlendirmesi hiç de şaşırtıcı değildir. Asıl soru bu kayışın ne ölçüde olacağı ve de kalıcı olup olmayacağıdır. Bu sorunun cevabı da otokrasie arayışı içerisinde olan aktörlerin toplumların hakikat anlayışlarını ve aslında daha köklü olarak hakikat ile kurdukları ilişkiyi değiştirip değiştiremeyeceklerine bağlıdır. Bilim ve bilim insanları da bu süreç içerisinde ister istemez öne çıkan aktörler olurlar.

İktidar, hakikat ve bilim

Fransız düşünür Montesquieu’nün vurgulamış olduğu üzere, bir ülkenin siyasal rejimi kurumlardan ibaret görmek büyük bir hata olacaktır çünkü sözkonusu kurumlar toplumların kültürel yaşamına bağlı olarak ortaya çıkarlar ve varlıklarını sürdürebilirler (**Montesquieu, 2019**). Kültür ise bir insan topluluğunun varlığı ve kendi varoluşuna dair aldığı belirli bir tavır olarak tanımlanabilir ve de bu belirli tavrın temelinde bir belirli hakikat anlayışı ya da hakikat ile belirli bir tarzda ilişki söz konusudur.

Bu yazının başında da ifade edildiği üzere, modern toplumlar hakikat anlayışları ve hakikat ile olan ilişkileri bağlamında öncellerinden belirgin biçimde farklılaşan toplumlar olarak ortaya çıkmışlardır. Bu toplumlar her şeyden önce üyelerinin yaşamı ve varlığı benzer biçimde anlamlandırmasını ve benzer değerleri paylaşmasını sağlayan ve paradigmatik örneğini dinlerde bulan kapsamlı hakikat anlayışlarının, ortak anlayışlar olma niteliklerini kaybettikleri toplumlardı. Bu ortak kapsamlı hakikat anlayışları (*Weltanschauungen*) bir toplumun ya da bir kültürün üyeleri açısından *yeryüzünü* (aslen bir fiziki varlığı) *ortak bir dünyaya* (öznel-arası geçerliliği olan bir olgular ve anlamlar evrenine) çeviren şeydi. Modern zamanların meydan okuması, ortak kapsamlı hakikat anlayışlarına (özellikle de dinlere) referans verilemeyecek koşullarda, ortak bir dünya anlayışının nasıl yaratılacağıydı. Bu bağlamda iki çaba anahtar role sahip olacaktı: siyaset¹⁴ ve bilim.

Tablo 2. Statik otokrasiler ve dinamik otokrasiler ayrımı

Statik otokrasiler	Dinamik otokrasiler
1. Hiyerarşik bir çerçeve içerisinde farklı toplumsal grupların varlığı kabul edilir; sözkonusu gruplar kendilerine çizilen sınırlar içerisinde kaldıkları sürece grupların varlığı ihtiyatı (provizyonel/ikinci bir emre kadar) olarak meşru kabul edilir.	1. Varlığı meşru tek bir grup vardır; onun çıkarları toplumun ve insanlığın genel çıkarları ile özdeşdir; onun dışındaki tüm grupların tasfiye edilmesi (elimination) gerekir.
2. Sabit bir hakikat anlayışı ve statik bir düzen arayışı vardır.	2. Dinamik bir hakikat anlayışı ve onu gerçekleştirecek tarihsel-toplumsal hareket vurgusu vardır.
3. Temel idari yöntem baskıdır.	3. Temel idari yöntem yok etme; kökünü kurutmadır.
4. Halkın sürekli bir korku durumu içerisinde depolitizasyonu gerekir.	4. Halkın belirli iç ve dış düşmanlara karşı beslenecek hınç ve kin duyguları temelinde sürekli mobilizasyonunu gerektirir.

Siyaset, insan varoluşunun temel niteliğinin özgürlük ve insan özgürlüğünün doğal sonucunun toplumsal yaşam içerisinde çoğulluk olduğunu yadsımak bir yana bu özgürlük ve çoğulluk temelinde ortaklıklar arama, kişisel varoluşumuzu bir kolektif-kamusal dünyanın parçası olmaya dönüştürerek anlamlandırma çabasıdır. Bu anlamda siyaset verili olmayan, ama karşılıklı olarak uzlaşarak, mutabakata varılarak yaratılacak bir kapsayıcı (*inclusive*) kamusal gerçeği ortak hakikat olarak amaçlar. Bu kapsayıcı kamusal gerçek, kapsamlı hakikat anlayışlarıyla karşılaştırıldığında çok daha alçakgönüllü ve eğreti bir nitelik sunuyor olabilir; ama gene de bireyin tekbeneci (solipsist) varoluşunun anlamsızlığından kendisini kurtarabileceği bir ortaklık ve süreklilik sağlar.

Eğer siyasetin kanılar/görüşler çoğulluğu içerisinde kapsayıcı bir ortaklık arayışı olduğu fikri kabul görüyorsa, sözkonusu kanı ve görüşlerin birbiriyle ilişki/bağlantı kurabilir olması gerektiğini de kabul etmeliyiz. O zaman sorumuz, bu ilişki/bağlantı kurabilirliğin güvencesini verenin ne olduğudur. Kanımca, Arendt'in "Hakikat ve Siyaset" başlıklı harika makalesinde bu soruya net bir cevap buluruz. Olgusal hakikate bağlılık görüşlerin ilişki ve bağlantı içerisinde olmasının ve dolayısıyla ortak kabul için tartışılır olmasının koşuludur.¹⁵ Arendt, çarpıcı bir biçimde hakikate ilişkin olarak "değiştiremeyeceğimiz şeyi hakikat olarak ifade edebiliriz; metaforik olarak, o üzerinde durduğumuz zemin ve üstümüzde uzanan gökyüzüdür" der (**Arendt, 2000**). *Olgusal hakikat*, ortak dünyanın çerçevesini çizer; bu çerçevenin içerisinde kalmak kaydıyla görüş ve kanılarımız özneler-arası bir geçerlilik kazanma şansına sahip olurlar.¹⁶ Akli-selim görüşler bir taraftan keskin yargılama yetisini gerektirirlerken bir taraftan da olgusal hakikate uygunluğu gerektirirler.

Olgusal hakikati ortaya koymak ve açıklamak bilimin görevidir. Ama modern toplumlarda, olgusal hakikate ilişkin olarak bilimin (üniversitelerin) yanında iki farklı kurum daha bilimin önemli görev ifa eder: bilimin ortaya koyduğu ve açıkladığı olgusal gerçeği yaygın biçimde topluma duyuracak basın (medya) ve gerektiğinde olgusal gerçeği ve olgusal gerçek için mücadele edenleri koruyacak yargı (mahkemeler) (**Arendt, 2000**). Üç kurum da işlevlerini ancak *tarafsızlıkları* koruyabilirse yerine getirebilirler ve de tarafsızlıklarını ancak iktidar karşısında kurumsal *özerkliği* haizseler sağlayabilirler. Bu demektir ki ilk bakışta paradoks olarak görünen bir biçimde, hukuk, bilim ve basın olgusal hakikatin ve dolayısıyla insani dünyanın çerçevesini ancak "gerçek ortaya çıksın da isterse dünya yıkılsın (*fiat*

veritas, et pereat mundus)" düsturuyla hareket ettiklerinde koruyabilirler.

Ancak, olgusal gerçekliğin apaçık ortaya konması ve dolayısıyla sahici bilim insanları, hukukçular ve gazeteciler tam da kendilerini ancak gerçeğin saklanması ve çarpıtılması ile sürdürebilen otokrasilerin tahammül edemeyeceği şeydir. Bu tezi kuramsal olarak açmadan önce, pandemi dönemi Türkiye siyasal yaşamından bir örnek sorunu okuyucunun kafasında daha net canlandırılabilmesi için faydalı olabilir. 16 Nisan 2017 tarihinde gerçekleştirilen referandum ile Türkiye'nin rejimi 'devletin bekası ve milletin birliği için her türlü güç ve şiddet kullanımı meşrudur' mantığı doğrultusunda köklü biçimde değiştirilmiştir. Parlamente sistemin kuvvetler ayrılığı ilkesine karşıt olarak iktidar olabildiğince tek elde toplanmış, her türlü denetim mekanizması etkisiz hale getirilmiştir. Dolayısıyla, COVID-19 pandemisi sürecinin başladığı dönem itibarıyla, dinamik bir otokrasi yönünde Erdoğan başkanlığında Türkiye zaten önemli eşikleri atlamıştı. Özerk üniversiteler, bağımsız mahkemeler ve özgür basın mevzu bahis değildi. Ama gene de, iktidarın "muhayyel hakikatinin" etkili ve efektif kılınması için olgusal gerçeklikle sürekli bir mücadele, daha doğru ifadeyle olgusal gerçekliğin sürekli manipüle edilmesi gerekiyordu. Bunun için de sahte (*pseudo*) formlarıyla bilime, habere ve hukuka ihtiyaç vardı. Pandemi sürecini zaten fiili olarak sürdüregelinen keyfi (hukuk-dışı) yönetimin devamı ve de yıpranmış saygınlığını onarmak için fırsat gören Erdoğan iktidarının, sözkonusu süreçte bir doktor olan sağlık bakanı Fahrettin Koca'yı ve Sağlık Bakanlığı Koronavirüs Bilim Kurulunu öne çıkarması tam da bu gerçek ışığında değerlendirilmelidir. Tabii ki de süreç aslında izlenen politikaların uzmanların görüşleri ışığında şekillenmesi değil; uzmanların, iktidar ve onun "muhayyel hakikatinin" takdis edilmesinin, buyurgan siyasalara ve otokratik rejime bilimsel-sıhhi bir kılıf örme çabasının aracı olmasından ibaretti. Aylar boyunca, Erdoğan iktidarının güdümünde yayın yapan sahte medya organlarından en çok duyduğumuz şey, Türkiye'de pandemiye karşı uygulanan politikaların tüm dünyanın takdirini kazanan çok başarılı politikalar olduğuydu.

Diğer yandan, aynı sürecin iktidarın kendisini bağlı tutmaya çalıştığı sınırların dışına çıkma cüreti gösteremeyen "bilim insanlarının" çıkmazlarını da tüm vahametiyle göz önüne sermesi için fazla beklemek gerekmedi. Aylar boyunca, hükümetin koronavirüs verilerini gizlediği ya da çarpıtarak sunduğu konusundaki itirazları reddettikten sonra, mızrağın çuvala

sıgmadığı bir tarihsel uğrakta, Fahrettin Koca verileri gizlediklerini şu gerekçe ile itiraf etti: "Bilelim ki, salgınla mücadele sürecinde, devletimiz, halkın sağlığı kadar, ulusal çıkarlarını da korumaktadır. Çünkü salgın hayatın bütün alanlarını etkilemektedir" (**Birgün Gazetesi, 2020**).

Fahrettin Koca ne kadar farkındaydı bilinmez ama itiraf ettiği aslında kendisine biçilen bilim insanı rolünü oynayamayacağı ve dolayısıyla iktidara ihtiyaç duyduğu saygınlığı sağlayamayacağıydı. Bilimin saygınlığı bilimin her durumda hakikatin sözcü ve savunucusu olmasından gelir. Bilim, hakikatin nihai iyinin (insanlığın kurtuluşunun/özgürleşiminin) ışığı olduğuna dair inanç ve umut üzerine kurulu bir pratiktir. Bunun klasik karşıtı ise asıl olanın değişimin getireceği varsayılan kaosu önlenmesi için varolan düzenin sürdürülmesi (beka, *survival*) olduğu ve bu amaç doğrultusunda en azından belirli durumlarda gerçeği saklamanın, çarpıtmanın ve yalanın uygun veya zorunlu olduğunu savunan Tutuculuktur (Bağnazlıktır). Nasıl ki bilimsel pratik en net felsefi ifadesini özgür ve eleştirel düşünceyi ve onun kendini ortaya koyup geliştirebileceği ideal olarak evrensel bir kamusal tartışma ortamını savunan Aydınlanmacı yaklaşımda bulursa; Tutuculuk/bağnazlığa da hakikatin halktan (en azından toplumun belirli kesimlerinden) saklanması için kasıtlı olarak muğlak ve çarpık bilgilendirmeye (yanlış bilgilendirmeye) maruz bırakılması gerektiğini savunan Obskürantizm (Saklamacılık) eşlik eder.¹⁷ Gene nasıl ki Aydınlanmacılık cumhuriyetlerin/anasal rejimlerin destekçisi olmuşsa; Obskürantizm de tarih boyunca hep otokrasilerin değirmenine su taşımıştır.

Diğer yandan, modern dönem sözkonusu olduğunda, hakikate ilişkin bilimsel-eleştirel arayışın karşısına çıkan tavır Tutuculuk ve Obskürantizmden daha çok Mutlak Rölativizm ve Nihilizmdir. Yukarıda da değinildiği üzere, modern dönem eleştirel aklın gelişimiyle kapsamlı hakikat anlayışlarının aşındıkları, siyasal toplumsal alanda belirleyici olma gücünü kaybettikleri bir dönemdir. Bu aşınmanın olası kıldığı dinamik anlayış, doğru ve yanlış arasında sınır çizen bir ölçüt (standart) olarak hakikat anlayışını tamamen ortadan kaldırır. Bu çerçevede, bir iddianın veya bir anlatının denk düşeceği (tekabül edeceği) bir gerçeklik olduğu fikri yadsınır. Herşey kurmacadan (*construction*) ibaret sayılır ve hakikat olarak kabul edilen şeyin belirli bir anlatının tarihsel-toplumsal etkililik kazanmış olmasından fazla bir anlamı olmadığı kabul edilir. Bu varsayımlar altında, ortak bir hakikat üretmeye (*fabricate*) girişilir; ama hakikat

üretmek için bu girişim aslında hakikate dair mutlak inançsızlığı, sınırsız bir Rölativizmi ortaya koyar. Değerlere ilişkin ise, dinamik hakikat anlayışı, kendisini envai çeşit mistik, dinsel, felsefi makyajlarla boyamaya çalışsa da bir sürekli kavga durumu olarak gördüğü varoluş koşullarında nihayetinde 'ayakta kalmak için herşey mubahtır' düsturundan yani düstur yoksunluğundan öteye geçemez. Statik otokrasilerin ve onların düşünsel dayanağı olan Tutuculuk ve Obskürantizm çerçevesinde hiyerarşik düzen savunusu öyle ya da böyle belirli bir hakikat anlayışına demir atmış belirli değerlere bağlanır. Dinamik otokrasiler ve onların düşünsel dayanağı olan Rölativizm ve Nihilizm için ise ne demir atacak liman (hakikat zemini) ne de çapa (değer, ilke) sözkonusudur: hakikat gücün fonksiyonudur ve saygı gösterilecek bir değer varsa eğer o da gücün/iktidarın kendisidir.

Her iki biçimiyle de otokrasilerin çıkmazı, olgusal gerçeklikle giriştikleri savaş nedeniyle tam da amaçladıkları şeyi olanaksız kılıyor olmalarıdır. Statik otokrasiler, olgusal gerçeği saklayarak varlıklarını ilelebet sürdürmek peşindedirler. Ama bir toplumun varlığını sürdürmesi ancak kendisini oluşturan öğelerin (bireylerin ve grupların) serpilip gelişmesine olanak sağladığı ölçüde mümkündür. Oysa, statik otokrasiler gerçeği saklayarak toplumun büyük çoğunluğunu korku ve bilgisizlik durumuna hapsederek serpilip gelişmelerini olanaksız hale getirirler. Dinamik otokrasiler ise, gerçeklik sanki plastiktenmişçesine insanların gerçeklik anlayışını sürekli biçimde şekillendirmeye çalışarak kendi yeni gerçekliklerini yaratmak peşindedir. Yeni bir hakikat yaratmak, ancak inançlı ve hakikatli/dürüst insanların varlığıyla mümkündür. Ama sürekli bir beyin yıkama sürecine maruz kalan insanlarda, söz konusu sürecin kesin sonucu inançlılığın ve dürüstlüğün tam da tersi olan sinizm/kinizmdir. Bu demektir ki iki biçimiyle de otokrasiler doğaları gereği kendi kendilerini kemiren (içten çürüten) yapılardır.

Diğer tüm varlık formları açısından da sözkonusu olduğu üzere, hem bireylerin hem de toplumların çözülmeyen/çökmeden varlıklarını sürdürebilmeleri kendilerini içerdikleri öğelerin birbirlerine uyarlanmış yani karşılıklı bağlılık/dayanışma (*interdependency*) ağı içerisinde birbirlerine bağlanmış olduğu bir dizge/ekosistem haline getirmeleri ile mümkündür.¹⁸ Öğeler arasında karşılıklı bağımlılık ve dayanışma ise sürekli bir iletişimi gerektirir. Toplumlar sözkonusu olduğunda, bu öğeler arası iletişim içinde varolan ekosistemi, bir fiziki bir varlık olarak yeryüzünden (*earth*) farklı olarak kültürel bir

Tablo 3. Rejim tiplerinin düşünsel dayanakları ve mayaladıkları kişilik yapıları

Rejim tipi	Anayasal Rejim / Cumhuriyet	Statik otokrazi	Dinamik otokrazi
Düşünsel dayanak	Eleştirel düşünce ve bilim (Aydınlanma)	Tutuculuk/bağnazlık (Obskürantizm)	Mutlak Rölativizm (Nihilizm)
Mayalanan kişilik yapısı	Nitelikli birey ve erdemli vatandaş	Bilgisiz ve korkak uyruk	Sinik militan

varlık olarak Dünya (*world*) kavramı ile nitelendirebiliriz.¹⁹ Bu anlamda Dünya, öğelerin kendi içine kapanmasının/izolasyonunun ve aralarındaki ilişkinin birbirlerine baskı ve şiddet uygulama yoluyla kuruluşunun tam tersi bir durumu ifade eder. Bir sürekli iletişim, etkileşim ve sinerjik güçtür. Dünya hem insan yaşamının zamana karşı dayanım hem de anlam kazanması için gereklidir. Kurduğumuz karşılıklı bağımlılık ve dayanışma ağı, yaşamda kalma (*beka, survival*) kaygısını dayanılmaz bir ağırlık olmaktan çıkarır ve insani enerjiyi yaşama anlam verebilecek çabalara (temel olarak özgür yaratıma ve de hakikat ve varlığın incelikli hallerinin kavranması ve değerlendirilmesi çabalarına) yöneltebilmemize olanak sağlar. Başka bir deyişle, Dünya *homo sapiens*'in biyolojik varoluşunun ötesine uzanan bir biçimde insani yaşamın süreklilik kazandığı ve insani değerlerin gerçekleştirildiği zemindir.

Bir iletişim ve dayanışma ekosistemi olarak Dünya'nın olasılık koşulu insanların ortak bir olgusal hakikati paylaştıklarına dair anlayıştır. Yani, insanlar birbirlerinden farklılaşan zihinsel anlamlandırma dizgelerine/kapsamlı hakikat anlayışlarına sahip olsalar da ortak bir olgular zeminde beraber olduklarına ve dolayısıyla tamamen ortak olmasa da birbiriyle bağlantılı/kesişen kaderleri olduğunu düşünüyor olmalıdırlar. Burada bilim asli bir rol oynar: çıkar çatışmalarının ve özellikle de iktidarların çarpıtmalarına karşı, olgusal gerçekliği olabildiğince açık ve seçik ortaya koyar ve savunur. Bilimin çıkar çatışmalarına ve de iktidarın buyruklarına karşı boyun eğmez bu tavrının altında (normatif bağlılıklar içeren) olmazsa olmaz inançlar vardır:

1. Her durumda insanların/toplumların gerçeklik hakkında doğru bilgi edinmeye hakları vardır.
2. Doğru bilgi ilgili tüm kişilerle/kamuoyuyla ayırım gözetmeksizin paylaşılmalıdır.
3. İnsanlığın büyük umutları (adalet, ebedi barış, kalıcı mutluluk vs.) doğrultusunda ilerleme gerçeğinin saklanması ve çarpıtılması ile değil ancak gerçeğin açığa çıkartılmasıyla gerçekleşebilir.
4. Gerçeğin açığa çıkması (bilimsel gelişme) da ancak özgür düşünce ve tartışmayla mümkündür.

5. Bilimsel etkinlik ancak ve ancak hem siyasal iktidarlar hem de toplumsal iktidar kaynaklarına (gelene ve göreneklere) karşı özerkliğini koruyarak gerçekleşebilir. Bilim kendi alanını bu iktidar odak ve kaynaklarına karşı koruma konusunda kiskanç olmalıdır.

6. Bilim ve eleştirel düşünce arasında kopmaz bir bağ vardır. Bunlar birbirlerini beslerler. Eleştirel düşünce olmadan nitelikli bilim söz konusu olamaz; bilimsel duyarlılık olmadan da eleştirel düşünce olamaz.

Bilimin yani gerçeğin açığa çıkarılması etkinliğine tutkuyla bağlı olmanın altında yatan bu inanç seti, bilim insanları açısından bilim insanları olarak otokrasilere destek vermemenin kişisel tercihin ötesinde bir duruma karşılık geldiğini gösteriyor. Bilim, özgür düşüncenin ifade edilmesini ve tartışılmasını olası kılan (madde 4), geleneğin ve baskıcı iktidarların boyunduruğundan kurtulmuş (madde 5) ve eleştirel düşünme yeteneğinin yaygınlık kazandığı (madde 6) toplumları ister. Dolayısıyla, bilim, anayasal rejim ve düşünsel ve karakter erdemleri gelişmiş bireyler arasında birleşme eğilimi (*elective affinity*) vardır. Sözkonusu eğilimi Tablo 3 sunmaktadır:

Sonuç

Toparlayacak olursak, COVID-19 pandemisi sürecinde de örneklerini gördüğümüz üzere, siyasal iktidarlar otokratik siyasalarını meşru göstermek için zaman zaman bilimin saygınlığından yararlanmak isterler. Bilimin hangi nitelikte olursa olsun iktidar karşısında kategorik özerklik talebini bir kenara bıraksak dahi, otokrasilerin bilimi meşruiyet payandası olarak kullanma çabaları özellikle ilginç bir durum oluşturur. Çünkü otokrasiler olgusal hakikati saklayarak ve çarpıtarak varlığını sürdürebilen ve de bunu yaparken hükmü altında tuttuğu insanları zihinsel ve karakter nitelikleri itibarıyla yozlaştırmak zorunda olan yapılardır. Doğaları gereği hakikate ve erdeme karşı savaş açmış yapılar olarak zuhur eden otokrasiler içten içe çürüyen yapılardır.

Otokrasiler, içten içe çürüme/kendi kendilerini kemirme durumunu önleyemezler ama 'yükselişimizi çekemeyen dış güçler' ya da 'yeniden dirilişimizi

istemeyen içerdeki hainler ve teröristler' gibi söylemlerle saklamaya çalışabilirler. Peki bilim ve bilim insanları bu saklamanın parçası olabilirler mi? Olamazlar tabii ki de! Tanımı gereği, bilim otokrasilerin saklamaya ya da manipüle etmeye çalıştığı olgusal hakikatin sözcüsü ve koruyucusudur. Bilim iktidarın boyunduruğunu kabul ettiğinde (iktidarın emir, arzu ve kaygılarına koşullandığında) vasfını kaybetmiş olur. 'Gerçek ortaya çıksın da isterse dünya yıkılsın (*fiat veritas, et pereat mundus*)' düsturuyla bilim, otokrasiler için kesin ve kati bir hüküm ortaya koyar: 'maskeli balo ve onun sahte yüzleri!'

Dipnotlar

1. Bu yaklaşımların kaynağında Fransız düşünür Auguste Comte'un olduğu söylenebilir. Comte, insanlık tarihinin temel yasası olarak toplumların 3 evreden geçerek ilerlediğini/geliştiğini öne sürmüştür: teolojik evre (fiktif dünya görüşü), metafizik evre (soyut dünya görüşü) ve de bilimsel evre (pozitivist dünya görüşü). Bakınız: **Comte, 2015**.
2. Türkçe literatürde, Batıda ve Türkiye'de modern üniversitelerin ortaya çıkışı ve gelişimi ile ilgili temel kaynak olarak bakınız: **Timur, 2000**.
3. Kant, "Fakülteler Çatışması [*Der Streit der Fakultäten*]" başlıklı makalesinde, 18. yy. Avrupa Aydınlanmasının felsefi-bilimsel özerklik talebini ve üniversite idealini dile getirmiştir (**Kant, 1996a**).
4. Trump tarafından temsil edilen ABD'deki otokrazi eğilimi bu duruma belli ölçülerde istisna oluşturur. Belirgin biçimde Fundamentalist-Hristiyan seçmenin desteğine bağlı olarak yükselen bu hareket, meşruiyet temelini bilimsel bir söylemden daha çok dinsel-mistik bir söyleme kurmaya çalışmaktadır. Öyle ki Trump'ın örneğin ABD'nin küresel ısınma konusunda sorumluluktan kaçınan bencil politikalara kayışını savunurken açık biçimde bilim karşıtı – muhalifler tarafından haklı olarak "bilim inkarcısı" ("science denier") olarak tanımlanan – bir söylem tutturmuş olduğu açıktır. Ama Avrupa dahil olmak üzere Eski Dünya'nın yükselen otokrazi eğilimleri açısından, dinden çok bilim ve teknolojik gelişme temel meşruiyet çıpası olarak işlev görmektedir. Türkiye'nin siyasal islamcı otokrazi geleneği açısından dahi bu durum geçerlidir.
5. Olağanüstü/istisnai duruma ilişkin olarak faşist kuramcı Carl Schmitt, dillere pelesenk olacak biçimde, "[e] gemen olağanüstü hale karar verendir" demişti (**Schmitt, 2005: 13**). Bunun anlamı, Schmitt için, olağanüstü halin kapsam ve içeriği kadar, ilan koşullarının da anayasal sistem içerisinde rutinleştirilemeyecek bir mesele olduğu, dolayısıyla siyasal iktidarın gerçek sahibinin keyfiyetinde (daha yumuşak ifadeyle *takdirinde*) olduğu ve tam da bu keyfi karar alma yetki ve gücü nedeniyle siyasal iktidarın *egemenlik* denilen sınırlandırılmaz kudrete sahip olduğudur.

6. Bu durumu "nedense" kaydıyla ifade etmek uygun gözüküyor çünkü mahşerin dört atlısının (en azından savaşı bir kenara bırakacak olursak diğer üç atlının) doğurduğu sorunlarla pekala sorumluluğu yerele aktararak ve de sivil inisiyatiflerin önünü açarak da mücadele edilebilir.

7. Hiç de şaşırtıcı olmayan bir şekilde, Romalıların sözkonusu mirasının önemini modern siyaset kuramı açısından vurgulayan figür Carl Schmitt'ten başkası değildir. Bakınız: **Schmitt, 1994**.

8. Bu ve başka bazı örneklerin değerlendirildiği çalışmalar için bakınız: **Afsahi ve ark., 2020; Stasavage, D., 2020; Gebrekidan, S., 2020**.

9. İktidarlarını güçlendiren ve genişleten devletlerin ya da hükümetlerin, insan yaşamını ve kamu sağlığını gerçekten siyaset ve uygulamalarının temel hedefi olarak göz önüne alıp almadıkları gerçekten çok tartışmalıdır. Birçok ülkede, sokağa çıkma yasaklarının, sosyal yalıtım ve fiziksel mesafe uygulamalarının en sert oldukları durumlarda dahi söz konusu olan üst ve orta sınıfların özel yaşam alanlarında tutulmasıdır. Emekçiler yaşamlarını kazanmak için işyerlerine gidip gelmeye devam etmek zorundalar. Üstelik, insan yaşamını ve halk sağlığını gerekçe göstererek kamusal ve sosyal yaşamı kısıtlayan devlet iktidarları, savaşlar ve iç çatışmalar sözkonusu olduğunda sivil-asker, yetişkin-çocuk ayrımı yapmadan sözümona vatan ve milletin bekası adına insan yaşamını hiçe sayan iktidarlardır.

10. Felsefi düzlemde bu kaygıyı en radikal biçimde Giorgio Agamben'in dile getirdiği söylenebilir. Agamben'in argümanları ve ona yönelik eleştirilere dair bakınız: **Agamben ve ark., 2020**.

11. Burada yeri gelmişken otorite ve otoriteryanizme (otorite yanlısı görüş ve tutumlar) ilişkin modern anlayışın genel itibarıyla oldukça dar ve sorunlu olduğunu ifade etmek yerinde olur. Otorite, klasik düşüncede, özellikle de Cumhuriyetçi Roma geleneğinde, iktidar ve gücün karşı kutbu olarak anlaşılır. Otorite, iktidar/güç ile çatışmasa dahi onun dışında olan, onu sınırladığı ölçüde ona saygınlık kazandırır ve dolayısıyla siyasal-toplumsal uzlaşmayı/mutabakatı (*agreement*) sağlayan ve siyasal süreçlerin meşruiyetinin kaynağı olan figürdür. Otorite ve modernlerin otorite kavramını anlama konusunda yetersizliklerinin harika bir çözümlemesi için bakınız: **Arendt, 2020: 135-202**. Modern dönemde, otoriteryan olarak nitelendirilen akım ve partiler, aslında otorite kavramına dair klasik anlayışla paradoks teşkil edecek biçimde, toplumsal mutabakatı iktidar ve güç ile, bazen de şiddet kullanımı ile sağlamaya çalışan aktörlerdir. Dolayısıyla, kanımca bu tür akım ve partilerin otoriteryan olarak değil otokrat ya da totaliteryan olarak nitelendirilmeleri daha uygundur. Otorite arayışı da esas itibarıyla sağ bir tutumu ifade ediyor olsa da şiddet bir yana doğrudan iktidar ve güçten kaynaklanmayan bir ortak zemin arayışı olması nedeniyle, diğer sağ arayışlarda olmayan ılımlık, açıklık ve kapsayıcılık içerir.

12. Anayasal devletler yerine hukuk devleti (*the rule of law*) ifadesi de kullanılabilir.

13. Burada daha özet biçimde ifade edeceğim devlet biçimlerinin sınıflandırılmasına ilişkin düşünceler daha önceki bir çalışmada sunulmuştur: **Demiray, 2020: 29-37**. Orada sunmuş olduğum çerçeveden ayrıldığı tek nokta, orada "hukuksal temelli rejimler" ve "keyfiyet temelli rejimler" olarak ifade etmiş olduğum ayrımı şimdi daha açık ve net oluşunu düşündüğüm bir biçimde "anayasal devletler" ve "otokrasiler" arasındaki ayrım olarak ifade ediyor olduğumdur. Bu ayrımın çıkış noktası gene önceki çalışmamda vurguladığım üzere, Kant'ın "hakimiyet biçimleri (*Formen der Beherrschung*)" ve "hükümet biçimleri (*Formen der Regierung*)" arasında yapmış olduğu ayrımdır. Kant'ın ayrımı için bakınız: **Kant, 1996b: 110-2/6:338-41**. Ayrıca, benim için ilham kaynağı olan bir değerlendirme için bakınız: **Arendt, 1994: 330-1**.

14. Metin boyunca kullanılan dilin tutarlılığı açısından, batı dillerindeki *politics*, *politique* kelimelerinin (Eski Yunancadaki aslı etimolojik olarak 'çokluğun işlerine dair etkinlikler' anlamına gelen kelimelerinin) karşılığı olarak siyaset kelimesi kullanılmıştır. Ama özellikle not etmek gerekir ki takip eden paragrafta ortaya konacak anlayış, seyislik (at bakımı ve ata binme sanatı) kelimesinden türediği kabul edilen siyaset kelimesinin etimolojik çağrışımları ile taban tabana uyumsuzdur.

15. "Olgular görüşleri etkilerler ve farklı çıkar ve tutkuların esin kaynağı olduğu görüşler birbirlerinden çok farklı dahi olsalar da olgusal hakikate bağlı kaldıkları sürece meşrudurlar" [yazarın çevirisi] (**Arendt, 2000: 554**).

16. Arendt bu noktayı bir anekdot üzerinden açıklar: "Rivayete göre, yirmili yıllarda, ölümünden az önce Clemenceau [1. Dünya Savaşı sırasında önemli roller oynamış Fransız devlet adamı] kendisini Alman Weimar Cumhuriyeti'nin bir temsilcisiyle dostça bir konuşma içerisinde 1. Dünya Savaşı'nın başlamasında asıl suçun kimde olduğu sorusuyla karşı karşıya bulur. Muhatabı, 'sizin görüşünüze göre gelecekteki tarihçiler bu belalı ve çatışmalı konu hakkında ne düşünecekler?' diye sorar. Clemenceau, 'bunu bilmiyorum ama kesin bildiğim bir şey Belçika Almanya'yı istila etti demeyecekler' diye cevaplar" [yazarın çevirisi] (**Arendt, 2000: 554**).

17. Felsefi gelenek içerisinde Obskürantizm'in kökenleri Platon'un "soylu yalan" öğretisine kadar gider. Platon'un "soylu yalanı", *Devlet*'in 3. Kitabında toplumsal tabakalar arasındaki hiyerarşiyi takdis etmek için uydurulan "metaller miti"dir (**Platon, 1992: 414c-15c**). Modern siyaset felsefesi kapsamında, Platonik-Obskürantizm aynı zamanda ABD Neo-Muhafazakarlığın düşünsel babası olarak bilinen Leo Strauss'da en önemli temsilcisini bulur.

18. Bu konuda bana ilham vermiş olan harika bir çalışma için bakınız: **Korsgaard, 1999**.

19. Sözkonusu ayrım için ayrıca bakınız: **Arendt, 2018**.

Kaynaklar

Afsahi, A. ve ark. (2020) "Democracy in a Global Emergency Five Lessons from the COVID-19 Pandemic", *Democratic Theory-an Interdisciplinary Journal* 7(2), s. V-XIX.

Agamben G., Benvenuto, S., Foucault, M. (2020) "Coronavirus and Philosophers", *European Journal of Psychoanalysis: About Coronavirus*, Erişim Tarihi 23 Kasım 2020, <https://www.journal-psychoanalysis.eu/coronavirus-and-philosophers/>.

Arendt, H. (1994) "On the Nature of Totalitarianism", içerisinde *Arendt, Essays in Understanding 1930-1954*, der. Jerome Kohn, New York: Schocken Books, s. 328-60.

Arendt, H. (2000) "Truth and Politics" içerisinde *Arendt, The Portable Hannah Arendt*, der. Peter Baehr, New York: Penguin, s. 545-575.

Arendt, H. (2018) *İnsanlık Durumu*, çev. Bahadır S. Şener, İstanbul: İletişim.

Arendt, H. (2020) "Otorite Nedir?", içerisinde *Arendt, Geçmişle Gelecek Arasında: Siyasi Düşünce Konulu Sekiz Deneme*, çev. B. S. Şener ve O. E. Kara, İstanbul: İletişim, s. 135-202.

Birgün Gazetesi (2020) "Koca itiraf etti: Koronavirüs verileri 'ulusal çıkarlar' için gizlenmiş!", *Birgün* 01.10.2020, Erişim Tarihi 4 Aralık 2020, <https://www.birgun.net/haber/korona-verileri-ulusal-cikarlar-icin-gizlenmis-317652>.

Comte, A. (2015) *Pozitif Felsefe Dersleri ve Pozitif Anlayış Üzerine Konuşma*, çev. Erkan Ataçay, İstanbul: Bilgesu.

Demiray, R. (2020) "Kamusal Varoluş Mücadelesi Olarak KODA", içerisinde *Bir Direniş Patığı Olarak Kocaeli Dayanışma Akademisi Hayat Bilgisi Okulu*, der. Kuvvet Lordoğlu, Ankara: Bizim Büro Matbaa, s. 25-42.

Gebrekidan, S. (2020) "For Autocrats, and Others, Coronavirus Is a Chance to Grab Even More Power", *The New York Times* 14/04/2020, Erişim Tarihi 23 Kasım 2020/11/2020, <https://www.nytimes.com/2020/03/30/world/europe/coronavirus-governments-power.html>.

Habermas, J. (2004) *'İdeoloji' Olarak Teknik ve Bilim*, çev. Mustafa Tüzel, İstanbul: YKY.

Heitmeyer, W. (2018) *Autoritäre Versuchen: Signaturen der Bedrohung I*, Berlin: Suhrkamp.

Kant, I. (1996a) "The Conflict of the Faculties", içerisinde *Kant, Religion and Rational Theology*, çev. ve der. Allen W. Wood ve George diGiovanni, Cambridge: Cambridge University Press, s. 233-327.

Kant, I. (1996b) *The Metaphysics of Morals*, çev. M. J. Gregor, Cambridge: Cambridge University Press.

Korsgaard, C. M. (1999) "Self-Constitution in the Ethics of Plato and Kant", *The Journal of Ethics* 3, s. 1-29.

Marcuse, H. (1997) *Tek Boyutlu İnsan: İleri İşleyim Toplumunun İdeolojisi Üzerine İncelemeler*, çev. Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea.

Montesquieu (2019) *Kanunların Ruhu Üzerine*, çev. Berna Günen, İstanbul: İş Bankası.

Platon (1992) *Devlet*, çev. S. Eyüboğlu ve M. A. Cimcoz, İstanbul: İş Bankası Yayınları.

Schmitt, C. (1994) *Die Diktatur: Von den Anfängen des modernen Souveränitätsgedankens bis zum proletarischen Klassenkampf*, Berlin: Duncker & Humblot.

Schmitt, C. (2005) *Siyasi İlahiyat Egemenlik Kuramı Üzerine Dört Bölüm*, çev. Emre Zeybekoğlu, Ankara: Dost.

Stasavage, D. (2020) "Democracy, Autocracy, and Emergency Threats: Lessons for COVID-19 From the Last Thousand Years", *International Organization COVID-19 Online Supplemental Issue*, s. 1-17.

Timur, T. (2000) *Toplumsal Değişme ve Üniversiteler*, Ankara: İmge.